

VÁLASZ

Eisemann György, S. Varga Pál és Szajbély Mihály
opponensi véleményére

Mindenekelőtt szeretném megköszönni opponenseim áldozatos munkáját, értő, sőt megértő megjegyzéseit. Nagy izgalommal vettem kézbe a bírálatokat, mert három olyan bírálót juttatott nekem a sors kegye, akiknek szövegeiből, előadásaiból korábban rengeteget tanultam Mikszáthról, a korszakról, a magyar irodalom történetéről. Biztos voltam benne, hogy az opponensi vélemények is gazdagítani fogják tudásomat, szemléletemet, és ebben a várakozásomban nem is csalódtam.

Nagyon hálás vagyok Eisemann György javaslataiért, mi mindent lehetett volna még bevonni a tárgyalásba, illetve honnan meríthetek további inspirációt, ha az egyes témákra még visszatérek Mikszáth-kutatásaim során: a színháztudományi diskurzus kétségtelenül hasznos belátásokkal szolgálhat a politikai beszéd performativitását illetően, ahogyan az új historizmus is fontos impulzusokkal gazdagíthatja a történeti tárgyú elbeszélések megértését, azt pedig több kiváló publikáció bizonyította már, hogy a mai magyar próza Mikszáth-értése az irodalomtörténészek számára fontos tanulságokkal jár. Az anekdotikus formahagyomány reflektálásának elmaradását csak szubjektív okokkal tudom magyarázni: első Mikszáth-könyvem terjedelmes és *A magyar irodalom története*i szintén nem rövid anekdotafejezete után nem éreztem úgy, hogy a témáról még további mondanivalóm is lenne. Ettől még kétségtelenül utalnom kellett volna arra a megértési hagyományra, illetve saját korábbi eredményeimre. A „Magyar regényírók képes kiadása” Mikszáth-előszavai irodalomtörténeti újszerűségének bemutatásához valóban érdemes lett volna felvázolni a kortárs irodalomtörténet-írás helyzetét, és az összevetés Schöpflin Aladárral már csak azért is kézenfekvő lett volna, mert a könyvsorozat Mikszáth halála után megjelent kötetéhez az előszókat éppen Schöpflin szállította. Nem kizárt természetesen, hogy éppen a helyettesítés, folytatás szituációjából következően Schöpflin ott igyekezett alkalmazkodni a mikszáthi előszók stílusához – mondhatnánk azt is, hogy kevés sikerrel. Legalábbis a stílárís teljesítményt illetően, de hát ki ír olyan jól, mint Mikszáth? Az életrajzi szemléletet persze itt is uralkodó, de több a műfaj- és diskurzustörténeti kontextusra vonatkozó megfigyelés, viszont az irodalmi intézményrendszeréről, a pályaképpel szembeállítható karriertörténetről (az írói fejlődés helyett az íróként való megélhetés történetéről) alig esik szó.

Bizonytalan vagyok abban a tekintetben, hogy dicséretet vagy bírálatot kaptam azért, hogy „védelmembe vettem” Wohl Stefániát, illetve hogy a Mikszáth-előszók tárgyalása „óhatatlanul kanonikus vonatkozású” keretben történt. Amiért hajlamos vagyok ezt jogos kritikának elfogadni, az egy ellentmondás a fejezetet bevezető explicit kijelentésem és a tárgyalás bizonyos implikációi között. Előljáróban ugyanis leszögeztem, hogy Mikszáth-előszókat tárgyaló korábbi tanulmányok elsősorban a kanonizáció kérdéseivel foglalkoztak, ezért ezt a munkát elvégzettnek tekintem, és magam erről nem kívánok beszélni. És aztán mégis. Csak talán nem úgy. Merthogy azok a tanulmányok nemigen reflektáltak a kánonképzés elméleti problémáira, és inkább ilyesféle kérdéseket tettek fel: kit válogatott be Mikszáth és kit hagyott ki, és igaza volt-e? Kit értékelt magasra, kit alacsonyra, és igaza volt-e? Ebbe a diskurzusba valóban nem kívántam belépni, de a mikszáthi értékelések retorikájának elemzése értelemszerűen kanonizációs gesztusok elemzését is jelenti, és így az egész problematikát még akkor sem lehetett volna mellőzni, ha ez határozott célom lett volna. A nőírókkal kapcsolatban pedig kifejezetten kínos lenne egy ilyen elhallgatás, sőt talán éppen annak lenne erős politikai jelentése, ha valaki direkt nem beszélne velük kapcsolatban a kanonizáció kérdéséről. De lehetséges, hogy a feminista hév ragadott magával, amikor szembe kellett néznem azzal, hogy Wohl Stefániát lényegében azért tartotta egy tanulmány

méltatlannak a szereplésre a reprezentatív regénysorozatban, mert nő.¹ Mivel nem igazán közismert (vagy mondhatnánk, nem kanonikus) regényről van szó, úgy véltem, érdemes röviden leírnom, milyen szövegről van szó. Ezzel a leírással és néhány lehetséges értékelő pozíció jelzésével azt akartam érzékeltetni, mennyire érv nélküli, mennyire üres az általam vitatott álláspont. A dolgozatban jeleztem, hogy egy *a fortiori* érvelésről van szó (ha még Beniczkyne sem lett a Kisfaludy Társaság tagja, mennyivel rosszabb lehet Wohl Stefánia), de ez az érv is csak egy két elemből álló csoporton belül, a nőírókra lett alkalmazva. Férfi íróknál nem volt szempont a tagság, és ennél a két írónál, Beniczkyne Bajza Lenkénél és Wohl Stefániánál sem szerepel semmilyen indok (a nemükön kívül), hogy náluk (és csak náluk) érvényesüljön ez a szempont. Vagyis a leértékelés végső soron azzal érvelt, hogy az utóbbi nő.

Eisemann György érthető módon emeli ki, hogy még van teendő, ha Mikszáth életművét a modernség alakulásrendjének kontextusában akarjuk értékelni. Hiszen az ő 1998-as monográfiája úttörő vállalkozás volt többek között éppen ebből a szempontból, és a probléma azóta is foglalkoztatja a Mikszáthról írókat. A dilemma pontosan az, hogy a Mikszáth-poétika egyes jelenségei éppúgy értelmezhetőek egy 19. századi paradigma továbbéléséeként, mint egy 20. századi paradigma korai felbukkanásaként. Archaikus exemplum-szerkezet vagy a modernségre jellemző értekező modalitás. Lehetséges, hogy ez volt Mikszáth korabeli népszerűségének a titka is, hogy e kettős értelmezhetőség miatt különösen széles olvasóközönség számára volt élvezhető. A határhelyzet azonban nemcsak Mikszáthra volt jellemző, hanem magára a novella műfajára is, nemcsak Magyarországon, hanem a világirodalomban is. Társszerkesztője voltam az *Elbeszélés a 19. és 20. század fordulóján* című, 2011-ben megjelent tanulmánykötetnek,² amelynek éppen ez volt a fő tanulsága. Ez a kettős értelmezhetőség azért kell, hogy óvatosságra intsen, mert különben csábító olyan értékelést alapozni poétikai jelenségekre, miszerint az előremutató, a korszerű jó, a retrográd rossz. És ha már az értékelésnél tartunk, én nem gondolom, hogy elhanyagoltam volna Németh G. Béla „A kései, eszmélkedő Mikszáth” című tanulmányát, amely valamiképpen az újabb Mikszáth-értésnek egyszerre kiindulópontja és legfontosabb vitapartnere, mint azt Hász-Fehér Katalin az első Mikszáth-könyvemről írt kritikájában olyan világosan kimutatta.³ Akármennyi szépet mondott is Németh G. Béla Mikszáthról, az egész szöveget áthatja valamiféle fanyalgás, ami például „a végső feleletekkel adós paralelizmusok” kifejezésben is tetten érhető: mintha az irodalom feladata a végső válaszok megadása lenne, amivel Mikszáth adós maradt, mintha minden sejtetés, a korszerű eszmék felvillantása ellenére a legfontosabb a hiány lenne, a végső válaszok hiánya, a gondolati tartalmak kimondásáé. De egyrészt: nem lehet a végső válaszok hiánya a végső válasz? Másrészt: biztosan a végső válaszok kimondása az irodalom feladata?

Másik opponensem, S. Varga Pál is kiváló szempontjavaslatokat fogalmazott meg, amelyek alapján a mikszáthi szövegkorpusz szintén megközelíthető lenne. Tanulmányszerűen elmélyült, nagy erudícióval és ötletgazdagsággal megírt opponensi véleményében mindenütt pontosan jelezte, hogy álláspontunk egy-egy adott témában mennyire közel is van egymáshoz. Úgy vélem, nem annyira vita zajlik köztünk arról, hogy Mikszáth szövegei egy nem karteziánus, közösségi, phronétikus tudás- és megismerésfogalmat működtetnek, vagy kritizálják, aláássák, sőt dekonstruálják a pozitivist, karteziánus tudásfogalmat, hanem inkább más fogalmazásmódot preferálnánk annak leírására, hogyan jelennek meg Mikszáthnál a korszak episztemológiai paradigmájától eltérő működésmódok. A dolgozatnak, gondolom, nem hibája, ha alapvetően karteziánus megismerésfogalommal operál (összhangban

¹ Brassai Zoltán: „...eltűnt évtizedek színes kavicsai...” In Fábri Anna (szerk.): *Mikszáth emlékkönyv*. Horpács, 1997. Mikszáth Kiadó, 125.

² Hajdu Péter–Kroó Katalin: *Elbeszélés a 19. és 20. század fordulóján*. Budapest, 2011. L'Harmattan.

³ *ItK* 110, 2006, 218–220.

tudományos diszciplínánk rutinjaival), és vélhetőleg a századfordulós szövegek sem tekinthettek el egész egyszerűen ettől a modern nyugatot meghatározó paradigmától, anélkül, hogy azt vették volna eltérő belátásaik összevetési alapjának, a felforgató kísérletezések terepnumának. A Mikszáth-elbeszélésekben közösségek sohasem teljesen zártak, a narrativizálás gyakorta a más tudás megismerésének (a másik tudása megismerésének) története. Márpedig a különböző tudások összemérése számomra inkább a karteziánus tudás dekonstruálása, mintsem egy attól eltérő, arról tudomást sem vevő paradigma működtetése. Vegyük például *A Lupcsek Jani házasodását!* A novella szövegének majdnem egésze egy olyan történetet mond el, amelyet a falubeliek közössége (a fronétikus tudás forrása) nem hisz el. A közösség szerint valami egészen más történt. Kétségtelen, hogy számukra ez a történet, amit ők konstruálnak, tanulságok forrása, de a másik, a részletesen elbeszélte történet is tanulságok forrása, cselekvések, egy életre szóló döntés elindítója – de nem egy értelmező közösség, hanem csak az Eszter nevű leány számára. A végső narrátori állásfoglalás, hogy az a történet sem éppen lehetetlen, egyszerűen szembeállítja egymással a két tudást, amelyek közül csak az egyik közösségi annyira, amennyire. Egyébként elvileg Eszter is tagja a közösségnek, mégsem osztozik a tudásukban. Azzal tehát messzemenőig egyetérttek, hogy „nem az a kulcskérdés, hogy »mi történt valójában«”, de ettől még a történetek értelmessé tétele feltétlenül történik csakis közösségi mintázatokon belül. Vagy ha igen, akkor a közösség inkább olyan laza metaforikus értelemben állna, ami egészen közel kerülne az individuumhoz mint a végtelen számú virtuális közösségek mint halmazok metszetéhez. És így a két tudás, a faluközösségé és a közösségtől elkülönülő egyéné kölcsönösen aláássa egymást. Ettől még igaz marad, hogy a novella nagyon sok mindent mond el arról, hogy az egyes történetek konstrukciója és/vagy „igazként” elfogadása milyen előfeltételekkel történik és milyen következményekkel jár.

A „valóság” és tapasztalat különbségét én nem látnám annyira élesnek, már amennyiben nem pozitivista valóságfogalmat használunk, hanem a posztstrukturalista elméletekkel szólva a valóság mintegy általános nyomását kéne megkülönböztetni a tudás közösségi mintázatának átalakítására kényszerítő új tapasztalattól. Ha a politikai karcolatokat olvasók közösségének megváltozik a képe a politikáról, mert Mikszáth a büféről is tudósít, akkor itt a valóság nyomásáról van szó (szembesülniük kell azzal, hogy van büfé), vagy új tapasztalatról (hogy tudniillik van büfé)?

Ezzel át is jutottunk a karcolatok episztemológiájának problémájához. Az újságírói étosz szempontjából az adatok ellenőrizhetősége, a „hű konstatálás”, a fikció anatómiája mind központi, nagy jelentőségű kérdés. (A mai kortárs művészetben a *Wire* ötödik évada járta körül a problémát különös alaposággal.) Mikszáth elég gyakran, és mindig egyetértően idézte Deák aforizmáját, miszerint a sajtótörvénynek egyetlen mondatból kellene állnia: „Hazudni nem szabad.” (Például *A gavallérokban* is.) Annak tehát, ha hírlapíróként bírálja „az »igazat írás«-t akadályozó körülményeket”, komoly tétje van, amit nem gondolnék kifejezetten szelíd dolognak. Ráadásul bírálatról itt sem politikai, hanem ismeretelméleti értelemben van szó, mintegy azon szépségszavak megfogalmazásáról, hogy a „hű konstatálás” ideáljáról szükségképpen le kell mondani, anélkül azonban, hogy ez legitímálná a szabad fikcióképzést az újságírásban.

Könnyen lehet, hogy a fantázia segítségét sem nélkülöző, értelmező narrációteremtés volna közbenső megoldás a (lehetetlen) hű konstatálás és a (morálisan elfogadhatatlan) fikcióteremtés között, ami szoros kapcsolatot teremtené a lehetséges politikai és a történelmi tudás között. A *Szontágh Pálné* c. novella kapcsán opponensem kifejti, hogy fontos különbséget tenni a történelmi eset és az eset jelentősége között, minthogy, amikor a mikszáthi narrátor arra hívja fel olvasóit, hogy képzeljék el „mekkora gyorsasággal szivárgott szét Rozsnyón az eset”, akkor „nem közvetlenül a történet az írói fantázia terméke, hanem a rozsnóiak értelmező és emlékező közössége”. Közvetve ezek szerint a történet is. Nekem

azonban nem egyértelmű, mikor tesszük magunkévá igazán a novella nézőpontját. Akkor, ha a novellát mintegy önmagában olvassuk, vagy ha tekintetbe vesszük a megidézett intertextusokat is? A novella nyitómondata szerint: „E kis elbeszéléshez az adatokat Mikulik József a »Magyar kisvárosi élet« című könyvéből vettem.” Ha elhiszük, hogy az adatok onnan származnak, akkor Mikszáth nemcsak a „közösségi értelmező mintázat és emlékezet működését” modellezi, hanem egy olyan történetírást is, amely „a közösség számára legfontosabb mozzanatokát” őrzi meg. És a fantázia ahhoz kell, hogy a múltbeli eseménysor a maga jelentőségében tudjon megelevenedni az elbeszélés révén. Ha viszont tekintetbe vesszük, hogy az oldalszámra pontosan hivatkozott forrásban az adatok döntő többsége nem volt megtalálható, akkor a novella nézőpontjából a történetírás valóban esendő, de akkor a fantázia nemcsak egy emlékező közösséget teremt itt, hanem mindazt, amire az a közösség emlékezhethet.

Opponensemnek azt a kérdését, hogy minek is beszéljünk a kisprózáról, ha hasonló eredményekre jutunk a regények elemzésével is, én inkább megfordítanám. Miért nem beszélünk, vagy miért ne beszélnénk a kisprózáról is, ha a regényekhez hasonló eredményre jutunk? Hozzáteve persze, hogy vannak olyan fontos, irodalomtörténeti, poétikai kérdések, amelyek regényekkel kapcsolatban nem, vagy egészen másként vetődnek fel. Álláspontom szerint a kispróza nemcsak azért érdemes a figyelemre, mert Mikszáth esztétikailag nem elhanyagolható teljesítményeket ért el ezen a téren pályája utolsó 28 évében is, hanem azért is, mert egyes jelenségek akár világosabban is megmutathatók a rövidebb szövegeken. A rövidségnek van poétikai tétje olyan kérdésekben is, mint például a kezdés és zárlat. Hogy a kispróza műfaji szempontból nem homogén kategória, az természetesen igaz. De ezt a dolgot nem is állítja, és nem is sugallja. Különböző műfajú rövidpróza alkotások különböző jellegzetességeit és teljesítményeit vizsgálja. Közös bennük az irodalomtörténeti elhanyagoltság a regényhez képest, amely egyébként sokak szerint műfajilag szintén nem egységes kategória.

Mielőtt Szajbély Mihály opponensi véleményének három fontos felvetésére válaszolnék, úgy érzem, egy némiképp vallomásos bevezetésre lesz szükség, mert dolgozatom bizonyos sajátosságait látva bírálóm „nem tudott másra gondolni”, mint hogy én a megírás során „eredendően nem könyvben, hanem tanulmányokban gondolkodtam”, és a könyvet „egymástól függetlenül született tanulmányokból állítottam össze”. Ez a rákérdezés a keletkezés folyamatára arra készlet, hogy elmondjam: nem így volt. Eleve egy könyv megírása volt a célom már akkor is, amikor a könyv első részén dolgoztam (amiből később a harmadik fejezet lett), és bár kétségtelenül publikáltam tanulmányokat az egyes fejezetek témájáról, azok mindig a többé-kevésbé elkészült fejezetek rövidített változatai voltak. De akkor hogyan lehetséges, hogy a megismerés témájának olyan különböző megközelítései szinte paraktikusan jelennek meg a könyvben? Én valóban egységesítő (mintegy alapszólamszerű) szerepet szántam ennek a témának, de – az opponensi vélemény tükrében már úgy látom: helytelenül – óztkodtam az ismétlésektől, a direkt, explicit visszacsatolásoktól. Talán éppen olyan olvasói hozzáállást vártam, mint Szajbély Mihályé vagy S. Varga Pálé. És ha már a vallomásoknál tartunk, továbbra is fenntartom, hogy az a szabadság, amit a kritikai előzmények hiánya biztosít, inkább nehézség volt, mint előny. Nemcsak azért, mert ha egy munka egy részét már elvégezték előttünk, akkor a mi dolgunk könnyebb, hanem azért is, mert a szabadság gyakorta teher: könnyebb belépni egy létező diskurzusbba, még akkor is, ha át akarjuk alakítani.

Mikszáth történelemképeinek kapcsán Szajbély Mihály felhívta a figyelmet, hogy annak nem minden általam kiemelt aspektusa rokonítható a Hayden White nevével fémjelezhető, ma már nem is annyira friss történettudomány-kritikai szemlélettel, hiszen az alsóbb perspektíva alkalmazása, a „népélet”, a régi hétköznapiság középpontba állítása éppen nem. Ezzel teljes

mértékben egyet kell értenem, és dolgozatomban ezt az aspektust nem is White-hoz, hanem sokkal inkább a mikrotörténetíráshoz igyekeztem eszmeileg hozzákapcsolni – mint azt másik opponensem, S. Varga Pál is hangsúlyozta. Az *Annales*-kör tevékenységét én valóban nem említettem, pedig azt a mikrotörténetírás legfontosabb előzményeként szokás számon tartani.

A bírálóknak az a mondata, miszerint értekezésem nem teljesíti azt a jogos elvárást, „hogyan reflexíven viszonyuljon a tárgya körül kialakult elméleti és módszertani dilemmákhoz” (3.), tulajdonképpen nagyon fájdalmasan érint. Úgy tekintek magamra ugyanis, mint aki igyekszik irodalomelméleti szempontból reflektált módon írni irodalomtörténetet, és a könyv elméleti tudatosságát egyébként másik két opponensem inkább méltatni, mint hiányolni látszott. De valójában mi is a tárgy, amivel kapcsolatban az elméleti és módszertani dilemmákra nem reflektáltam? Nem Mikszáth életműve, nem a kispróza, de még csak nem is az irodalom vagy az irodalom története általában, hanem a saját irodalomtörténeti beszédmódom. Hogy az hogyan viszonyul más beszédmódokhoz, hogyan pozicionálható a jelen irodalomtudományos diskurzustípusok között. Különösen a Takáts József által indított, nevezzük így, módszertani vita említését és a saját álláspont annak erőterében történő meghatározását hiányolta opponensem. Az a vita kétségtelenül sokakat faszcinált szakmánkban, de bevallom, engem nem. Attól függetlenül, hogy egyébként milyen nagyra becsülöm Takáts József teljesítményét mind irodalomtudósként, mind oktatóként. De ha azt az elméleti erőteret kéne felvázolnom, amely az én irodalomtörténeti beszédmódomat formálta, akkor olyan szerzők jelentenék a vonatkozási pontokat, mint, mondjuk, Gadamer, Jauss, Bahtyin, Ricoeur, Iser. A konvencionalista olvasás ideáljával, az elsődleges kontextusra fókuszálással szemben az a kifogásom, hogy „elsődleges” kontextusból is rengetegfélét lehet konstruálni, és ez sem történhet a konstruáló irodalomtörténetész modern meghatározottságainak érvényesülése nélkül. Az elsődleges kontextushoz képesti olvasás is modernné olvasás, csak alkalmasint az elsődleges kontextus van előbb modernné olvasva, és ahhoz képest nem látszik, hogy az irodalmi szöveg is. Ez persze nem olyan probléma, amivel maga Takáts ne lett volna tisztában, vagy ne reflektált volna rá. Következésképpen a konvencionalista és kanonikus olvasatok között mintha nem is bináris oppozíció állna fenn, hanem egy folyamatos skála két végpontjának volnának tekinthetők, amely végpontok azonban tiszta formájukban aligha fordulhatnak elő az irodalomtörténet-írásban. Az én olvasataim sem tisztán modernné olvasások, hiszen például a parlamenti karcolatok értelmezésében nagyon erősen támaszkodnak a korabeli politikai, műfaj- és sajtótörténeti kontextusra. És az ellenpéldaként említett T. Szabó Levente is modernné olvas, hiába alapozza olvasatait korabeli kontextusokra, hiszen a meghökkentő, ilyen összefüggésben soha nem említett kontextusok kiválasztását éppen az értelmező modernné olvasó pillantása irányítja. Hogy a kontrafaktuális ponyva volna az *Új Zrínyiasz* elsődleges kontextusa? Miért ne? Érdekes, izgalmas, de aligha képzelhető el éppen ennek a kontextusnak a kiválasztása a történettudománnyal kapcsolatos legújabb viták háttere nélkül. És hogy *A gavallérok* a korabeli dandyzmus kontextusában értelmeződik, az még jobban árulkodik arról, milyen messzire lehet elmenni a kontextusválasztás önkényességében anélkül, hogy elhagynánk a konvencionalista olvasatok tereumát.⁴ Úgy vélem ezért, hogy amikor opponensem a disszertációt a történeti/aktualizáló olvasatok dichotómiájában, és egy nemrég lezajlott módszertani vita kontextusában helyezte el, a maga részéről legitim módon járt el, csak hogy ez mégsem az a kontextus, amiben én helyezném el a szöveget, és ezért is nem reflektáltam arra a kontextusra.

Teljesen jogos Szajbély Mihálynak az a kérdésfelvetése, hogy az általam tárgyalt problémák milyen helyet foglalnak el a mikszáthi novellakörpuszban, mennyi az a „sok novella”, ami ilyen, mennyire sok az a sok, ami nem ilyen, pontosan milyen gyakran

⁴ T. Szabó Levente: *Mikszáth, a kételkedő modern. Történelmi és társadalmi reprezentációk Mikszáth Kálmán prózapoétikájában*. Budapest, 2007. L'Harmattan, 32–59 és 95–144.

bukkannak fel ezek a problémák. A kérdés azonban nemcsak Mikszáth modernné olvashatóságának kérdése, hanem a novellák irodalomtörténeti tárgyalhatóságának kérdése is. Van egyfelől egy mennyiségi nehézség. Ha a novella műfajának virágkorát Magyarországon a 19. század utolsó negyedére és a 20. század első felére tesszük, ami nagymértékben átfedi a sajtó virágkorát is, akkor világossá válik, hogy ez az egybeesés azzal jár, hogy a magyar novellakorpusz egésze pillanatnyilag felméréstelen. Még az olyan kanonizált novellista szövegekörpuszát illetően is nagyon sok a bizonytalanság, mint Mikszáth Kálmán. A magam részéről igyekszem, hogy a novellák kritikai kiadása belátható időn belül befejeződjön, ami a bizonytalanságot jelentősen csökkenteni fogja. De még így is hatalmas novellakorpuszról van szó, amivel nem is az a legnagyobb baj, hogy lehetnek kiadatlan, nehezen hozzáférhető darabok (ami elbizonytalanítja a kijelentések érvényét), hiszen az irodalomtörténetnek általában úgyszemint célja minden művet tekintetbe venni. A Mikszáth kritikai kiadás 20 kötetre tervezte a novellákat úgy, hogy a kicsit is hosszabbakat a regények közé sorolta. Ez több száz novellát jelent. Ekkora anyagot nemcsak fejben tartani nehéz, hanem az is világos, hogy egy-egy adott szempont szerint kategorizálni csak igen esendő módon lehetne. Az a pillantás, amely eldönti, hogy mekkora szerepet tölt be egy novellában az ismeretelméleti szempont, milyen típusú tudásfogalommal dolgozik, stb. vagy csak futólagos lehet, ha az egész korpuszt akarjuk kategóriák szerint csoportosítani, vagy olyan hosszú időt igényel, hogy utána már rögtön előről is lehet kezdeni, hisz maga a szemlélő is annyit változik időközben, hogy korábbi pillantásában már nem bízhat. Ezen a gondon persze segíthetne a kánon: beszéljen az irodalomtörténész csak arról a néhány novelláról, amit a recepciótörténet fontosnak talált. Itt azonban a kritikai feldolgozatlanságon kívül van még egy nehézség. A mennyiségi szempont után a sokféleség szempontjára is ki kell térni. Egy ilyen tekintélyes novellakorpusz tekintetében, a formai, tematikus, hangulati, vagy akár világgépi változatossággal is számolni kell. Az is valószínűtlen, hogy a kategorizálást eredményező kérdésfelvetés minden novella esetében adekvát és releváns. El kell tehát ismernem, hogy az olyan kitételek, amelyek azt bizonygatták, hogy az általam bemutatott működésmódok Mikszáthnál gyakoriak, hogy sok novellára alkalmazhatók a szempontjaim és elemzési eljárásaim, bizonyos mértékig intuitívak. De egyfelől nem gondolom, hogy a szempont relevanciája teljes egészében mennyiségi kérdés lenne, másfelől az ilyesféle kitételeim egy fajta óvatosságból eredtek. Éppen azt voltak hivatottak megakadályozni, hogy az eredményeket közvetlenül általánosíthatónak mutassa a dolgozat. Mert ha néhány novellát elemzünk, márpedig a narratív működések leírásához kellő terjedelemben csak néhányat lehet elemezni (legalábbis a korpusz arányaihoz képest), akkor az könnyen azt sugallja, hogy nagyjából olyan a többi is. Ezt a talán önkéntelen általánosító gesztust vannak hivatva blokkolni ezek a kitételek, világossá kívánva tenni, hogy az elemzések mindössze javaslatok olyan szempontokra, amelyek révén sok (és pontos számot most sem mondanék) Mikszáth-novella termékeny módon mozgásba hozható az értelmezésben.

Végezetül szeretném még egyszer megköszönni opponenseim elmélyült munkáját: számos olyan szemponttal, ötlettel gazdagították gondolkodásomat, amelyeket, remélem, még kamatoztatni tudok jövőbeli kutatásaim során.

Hajdu Péter